

KAPITEL 6 / CHAPTER 6 ⁶

PRIORITY VALUE ORIENTATIONS OF TEACHERS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

DOI: 10.30890/2709-2313.2025-36-03-003

Вступ

Останнім часом питання цінностей і ціннісних орієнтацій набули особливої актуальності. Їхня складність і багатогранність підтверджується тим, що вони стали об'єктом багатьох досліджень у царині філософії, психології, соціології та педагогіки. Поняття цінність, що використовують вищезазначені науки, застосовується для позначення властивостей різних об'єктів, явищ, теорій та ідей, що слугують еталоном якості відповідних до соціально-обумовлених пріоритетів розвитку освіти, науки та культури.

На нашу думку, цінності відіграють провідну роль у житті особистості, оскільки визначають її мету та сенс життя. Цінності є сталими, але з часом змінюються в пріоритетності. Відповідно до прийнятих у суспільстві норм і правил, зумовлених часом, вони відображають істотні зміни взаємозалежності особистості із соціумом, а також зміни життєвих, швидкоплинних неочікуваних життєвих ситуацій.

Система ціннісних орієнтацій розкриває змістовну сторону спрямованості особистості, здатної знайти своє місце в житті, самовизначитися та реалізувати себе у професії, а також створює підвалини її взаємовідносин із навколишнім світом, з іншими людьми, із самим собою, становить основу світогляду і суть мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та філософії. Таким чином система цінностей є відображенням сучасного суспільства.

Як зазначав український академік, колишній міністр освіти і науки України, Василь Кремень: «...цінність – це не те, що можна витратити на щось, що має перехідне, вузьке значення, а те, заради чого проживається життя... Цінність несе в собі зміст належного, вона повинна мати загальний характер для певного

⁶Authors: Oleksenko Svitlana, Savchenko Svitlana

Number of characters: 19558

Author's sheets: 0,49

життя, певної особистості і певної своєрідної культури» [4].

Маємо визнати, що аксіологічна проблематика є актуальною для системи освіти також, бо набуває особливого значення для організації освітнього процесу. Зокрема, у Концепції “Нова українська школа” (2016) [3] та Професійному стандарті вчителя (2024) [2] зазначено, що сучасному суспільству потрібен учитель, професійно-педагогічна діяльність якого відповідає новим підходам до організації освітнього процесу. Тому цілком очевидно, що увагу освітянської спільноти та науковців привертає не тільки проблема професійної компетентності вчителя, а й аксіологічна складова його професійної діяльності, зокрема професійні цінності педагога [2].

6.1. Висвітлення проблеми ціннісних орієнтацій особистості в науковій літературі

Нами було з’ясовано, що у соціально-філософській та психологічній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в працях Г. Балла, М. Боришевського, Є. Головахи, Г. Костюка, С. Максименка та ін. Серед зарубіжних учених проблему цінностей особистості досліджували: А. Маслоу, В. Франкл, Е.Еріксон, К. Роджерс, М. Рокич, С. Фельдман, С. Морісс, Ш. Шварц та ін.

Варто наголосити, що серед зарубіжних учених також існує різне тлумачення поняття “цінності”. Так, професор соціальної психології М. Рокич цінності визначає як “...стійке переконання, специфічний вид поведінки або кінцеву мету існування, що є особисто або соціально кращим, ніж протилежний або зворотний вид поведінки, або кінцева мета існування”. Систему цінностей науковець розглядає як стійку організацію переконань, що стосується кращих моделей поведінки або підсумкових станів у континуумі відносної важливості. В книзі “Природа людських цінностей” М. Рокич стверджував, що відносно небагато «термінальних людських цінностей» (цінностей-цілей) є внутрішніми

орієнтирами, які всі люди використовують для формування ставлень і думок, і що, вимірюючи «відносний рейтинг» цих цінностей, можна передбачити широкий спектр поведінки, включаючи політичну приналежність і релігійні переконання [1].

Проте серед досліджень мало таких, що науково обґрунтовують систему цінностей педагогічного процесу на засадах аксіологічного підходу, визначають умови її успішної реалізації. Так само потребує окремого вивчення проблема визначення місця та ролі ціннісних орієнтацій педагогів закладів освіти в контексті затвердження нової редакції Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [2].

Відповідно до нової редакції зазначеного вище документу, затвердженого в серпні 2024 року, вчителі мають володіти компетентностями, що базуються на ціннісних орієнтирах, які стосуються поваги до особистості здобувача освіти; недискримінації, інклюзивності та безбар'єрності; нетерпимості до корупції; підтримки самостійності, підприємливості, ініціативності здобувачів освіти; культури здорового способу життя; безпечного, вільного від насильства й цькування освітнього середовища; любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини; громадянської активності, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, традицій, державної мови; формування української національної та громадянської ідентичності, готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України; формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України [2].

В контексті професійного розвитку вчителів особливо важливими є такі типи педагогічних цінностей як “самодостатні цінності” (цінності-цілі) та “інструментальні” (цінності-засоби). В цінностях-цілях відображений основний сенс діяльності вчителя, вони служать підставою розвитку його особистості.

Цінності-засоби формуються в результаті оволодіння теорією, методологією та педагогічними технологіями, складаючи основу професійної освіти педагога.

Потреба в розумінні ціннісних пріоритетів, що є важливими для сучасних вчителів та на які вони спираються в своєму професійному розвитку, зокрема під час війни в Україні, обумовлює мету нашого дослідження.

Мета - визначити пріоритетні ціннісні орієнтації вчителів закладів освіти.

6.2. Методологія визначення пріоритетності ціннісних орієнтацій

Для визначення ціннісних орієнтацій педагогів закладів загальної середньої освіти було використано методику «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича) [1].

Ця методика передбачає ранжування списку цінностей. Автор методики зробив два списки цінностей: термінальні й інструментальні. У складі кожного такого списку - 18 цінностей. Термінальні цінності, за визначенням науковця, – це цінності-цілі, тобто, переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб її прагнути. Інструментальні – це цінності-засоби, або ж переконання в тому, що певний образ дій або властивість особистості є кращими у будь-якій ситуації.

Завдання респондентів було визначити цінності за порядком значимості для себе як принципів, якими вони керуються в своєму житті, тобто, пронумерувати цінності по значимості – від 1 до 18. Таким чином, 1 ранг – це найбільш значима цінність, 18 ранг – найменш значуща цінність. Таке ранжування проводиться окремо за кожним списком цінностей.

Робота з педагогами за даною методикою проводилася в груповій формі, яка не є найкращим варіантом, але дала змогу отримати результати ранжування від більшої кількості респондентів і визначити їхні спільні ціннісні орієнтації.

Вважається, що недоліком зазначеної методики є вплив соціальної бажаності на результат і можливість нещирості. Така ситуація є достатньо типовою для групової форми проведення. Певною мірою спостерігається

підлаштування деяких респондентів під загальний темп роботи групи, що також може впливати на результат дослідження.

Для обробки результатів та узагальнення даних дослідження у графічній формі використовувався Microsoft Excel®.

Аналіз пріоритетності виборів здійснювався на основі загально групових даних, тобто, відповіді з кожної анкети вносилися в спільну групову таблицю, а визначення рангу тієї чи іншої цінності залежало від кількості виборів респондентів.

Оскільки усі учасники оцінювали кожну позицію (цінність), то сума виборів по кожній цінності однакова. Для визначення найбільш пріоритетних цінностей для даної вибірки педагогів ми аналізували третину рангів - шість цінностей. За першими шістьма, найбільш значимими рангами, було проведено узагальнення отриманих результатів і візуалізація пріоритетності кожної цінності.

6.3. Результати дослідження ціннісних орієнтацій педагогів.

Дане дослідження проводилося викладачами Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка у вересні 2024 року (під час проведення очних заходів з підвищення кваліфікації) серед педагогів закладів освіти м. Києва. Вибірка склала – 198 вчителів.

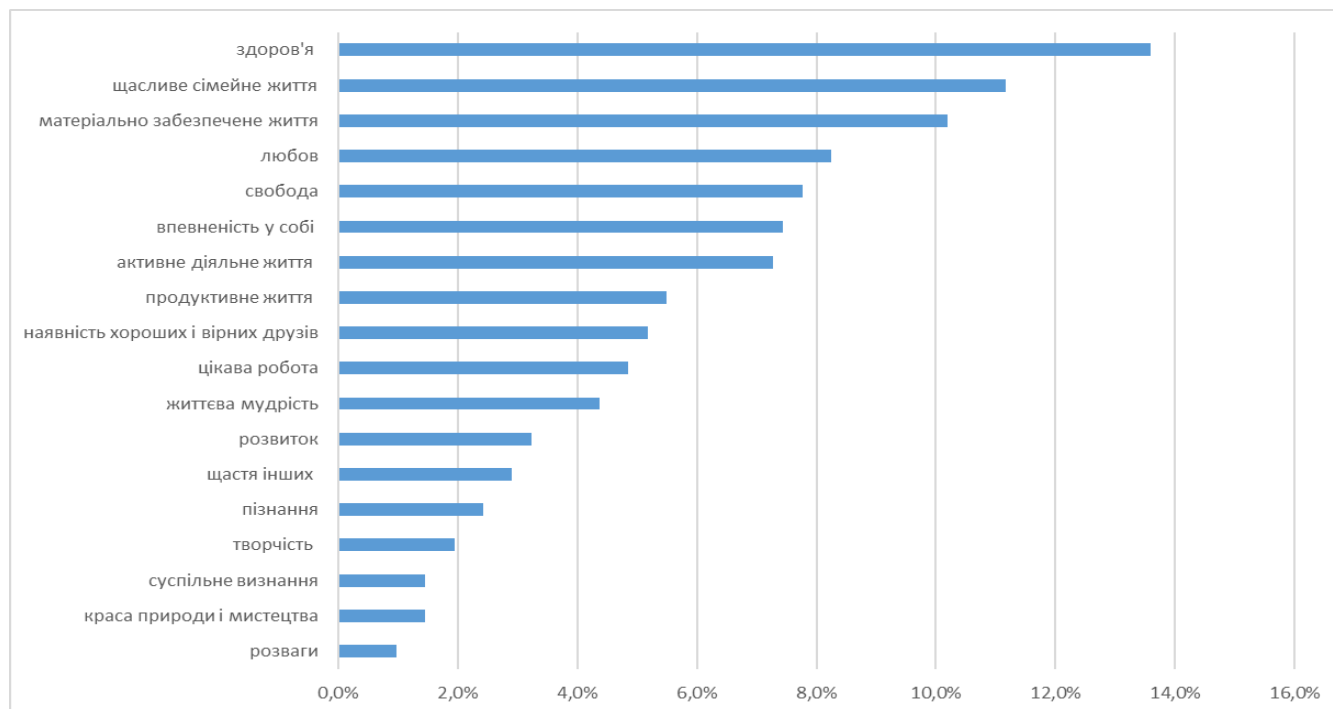
Отримані результати ранжування за кожним із списків (термінальні й інструментальні цінності) були узагальнені та переведені у відсотки. Результати дослідження є правдиві для даної вибірки педагогів закладів освіти.

Дані ранжування термінальних цінностей (таблиця 1) показали, що найбільшу кількість виборів на рівні від 1 до 6 рангу отримали такі цінності, як: здоров'я (фізичне і психічне) - 13,6%; щасливе сімейне життя - 11,2%; матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів) - 10,2%; любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною) - 8,3%; свобода

(самостійність, незалежність у судженнях і вчинках) - 7,8%; впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів) - 7,4%; активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя) - 7,3%.

Таблиця 1. Результати ранжування термінальних цінностей педагогів

Найбільша кількість виборів високого рангу щодо такої цінності як здоров'я вже відслідковувалась в дослідженні за цією ж методикою в 2020 році [6], і отримані дані підтверджують її важливість на іншій вибірці педагогів.

Меншу за кількістю виборів отримали такі цінності, як: продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей) - 5,5%; наявність хороших і вірних друзів - 5,2%; цікава робота - 4,9%; життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом) - 4,4%; розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення) - 3,2%; щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому) - 2,9%; пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток) - 2,4%; творчість (можливість творчої діяльності) - 1,9%.

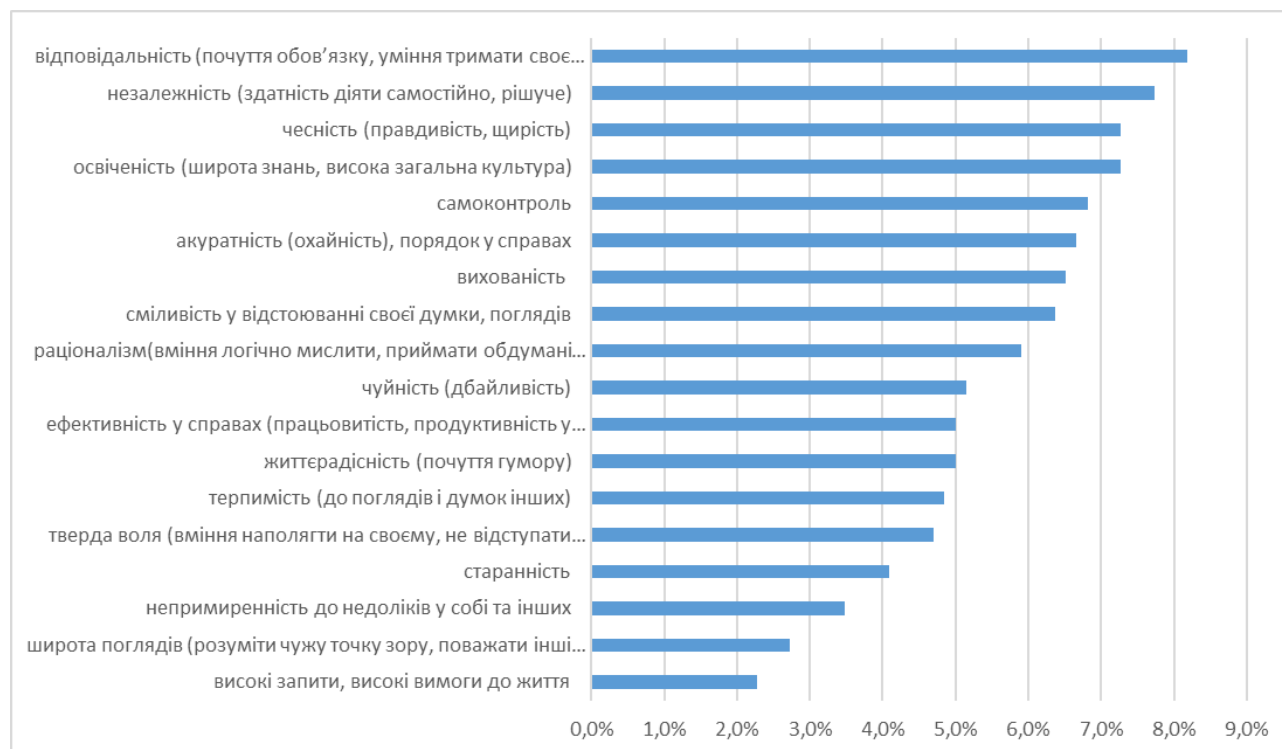
Цікавою видається, на думку дослідників, ситуація, що склалася з позиціями

низької пріоритетності, а саме: цінності, які більшість вчителів поставили на найнижчу позицію (з 16 по 18 ранг відповідно). Неочікувано виявилось, що це: розваги (1%); краса природи та мистецтва (1,5%), суспільне визнання (1,5%).

У результаті ранжування педагогами інструментальних цінностей були отримані дані, які візуалізовані в таблиці 2.

Таблиця 2. Результати ранжування інструментальних цінностей педагогів

Серед найбільш пріоритетних цінностей-засобів педагоги обрали такі, як:

відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово) - 8,2%; незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче) - 7,7%; чесність (правдивість, щирість) - 7,3%; освіченість (широта знань, висока загальна культура) - 7,3%; акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах - 6,7%; самоконтроль (стриманість, самодисципліна) - 6,8%; вихованість (гарні манери) - 6,5%; сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів - 6,4%; раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, ухвалювати обдумані, раціональні рішення) - 5,9%; чуйність (дбайливість) - 5,2%; ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі) - 5,0%.

Серед цінностей з найнижчим пріоритетом для даної групи респондентів виявилися: високі запити, високі вимоги до життя - 2,3%.

Така ціннісна картина може впливати на мотивацію професійного розвитку та професійної діяльності вчителів [7]. Також, може бути використана для розробки програм підвищення кваліфікації, які відповідатимуть актуальним запитам і потребам педагогів, сприяючи підвищенню їхньої професійної задоволеності та ефективності.

Виявлені результати дослідження дають змогу також окреслити наявні та потенційні проблеми як у фаховому зростанні, так і в задоволеності професійною діяльністю педагогів під час війни в Україні:

- Висока орієнтація на здоров'я, сім'ю та матеріальну забезпеченість педагогів доводить факт "цінності виживання". Це додає труднощів у підтриманні балансу між роботою та особистим життям, особливо якщо професійні обов'язки вимагають значних витрат часу та емоційних ресурсів.

- Низька пріоритетність цінностей, пов'язаних із творчістю, розвитком, пізнанням і зацікавленістю у роботі педагогів, показує об'єктивне зниження готовності педагогів до впровадження нових методик навчання та самовдосконалення. Закономірно, що така ситуація певною мірою впливає на обмеження їхнього професійного розвитку та здатності адаптуватися до нових викликів у освіті.

- Через те, що у педагогів визначена низька важливість дружби та суспільного визнання, є ризики зниження їхньої активності у професійних спільнотах, що, в свою чергу, послаблює потенційні можливості для обміну досвідом та взаємної підтримки.

- Висока значущість відповідальності та самоконтролю є ознакою схильності педагогів до перфекціонізму, що значно підвищує ризик емоційного вигорання через завищені очікування до себе та інших.

- Низька цінність розваг і краси природи, мистецтва може спровокувати труднощі у створенні емоційно привабливих занять для учнів, особливо у реалізації реформи "Нова українська школа", де елементи гри, інтерактивні

вправи, проєктна діяльність і творчість є важливими для організації освітнього процесу.

- Відносно низький пріоритет таких цінностей, як життєва мудрість і розвиток, ілюструє проблеми стратегічного бачення професійного зростання та довгострокового планування кар'єри педагогів.

- Висока орієнтація педагогів на стабільність “цінності виживання” під час воєнного стану додатково ускладнює сприйняття змін у професійній сфері, нововведень у законодавстві, зміни стандартів освіти або технологій, адже будь-які зміни посилюють відчуття небезпеки, тим паче під час війни.

Для уникнення означених проблем в процесі професійного розвитку педагогів закладів освіти вважаємо за доцільне такі рекомендації до організації освітнього процесу: впровадження програм розвитку емоційного інтелекту та стрес-менеджменту; стимулювання творчого підходу в освітньому процесі через тренінги; формування професійних спільнот для підтримки й обміну досвідом; організація формальних і неформальних заходів для підвищення мотивації до особистісного й професійного розвитку; використання педагогіки-дозвілля.

Врахування цих проблем та підходів до їхнього вирішення сприятиме гармонізації професійної діяльності педагогів.

Висновки

Дослідження ціннісних орієнтацій педагогів, проведене серед учителів закладів освіти м. Києва, дає змогу виділити ключові пріоритети, що формують систему цінностей педагогів, а також зони ризику, які потребують додаткової уваги та вдосконалення змісту та організації освітнього процесу Інститутів післядипломної освіти.

За результатами проведеного дослідження пріоритетності ціннісних орієнтацій вчителів нами було визначено, що найбільш значимими термінальними цінностями (цінностями-цілями) для вчителів, які брали участь в

опитуванні, є: здоров'я; щасливе сімейне життя; матеріально забезпечене життя; любов; свобода; впевненість у собі; активне діяльне життя (цінності розміщені за рівнем значимості). Ці цінності відображають прагнення до гармонійного, стабільного і повноцінного життя.

Серед інструментальних цінностей (цінностей-засобів) виявлена така послідовність за пріоритетом: відповідальність; незалежність; чесність; освіченість; акуратність; самоконтроль; вихованість. Зазначені цінності демонструють розуміння вчителем його соціальної значимості, відповідального ставлення до професії, можливості самореалізації, визнання та самоствердження, фаховості, академічної незалежності. Цінності цього типу яскраво відображають основні сенси діяльності сучасного вчителя відповідно до освітньої політики.

Таким чином маємо констатувати, що ціннісні пріоритети вчителів, визначені під час дослідження, є суголосними з ціннісними орієнтирами нової редакції Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Також вони певною мірою демонструють аксіологічну модель сучасного українського вчительства, яке перебуває в стані війни й одночасно продовжує освітню реформу “Нова українська школа”, значно впливають на мотивацію їхнього професійного розвитку та діяльності.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки нових програм підвищення кваліфікації, які відповідатимуть актуальним запитам і потребам педагогів, сприяти підвищенню їхньої професійної задоволеності та ефективності. Нові порушені питання, які виникли під час дослідження, є підставою для наступних наших наукових розвідок.